

Nationen i klasskampen

Minoritetsnationalism inom den socialistiska arbetarrörelsen

JONAS AHLKOG

Åbo Akademi

MATIAS KAIHOVIRTA

Åbo Akademi

MATS WICKSTRÖM

Åbo Akademi

I denna uppsats diskuteras och undersöks förhållandet mellan socialism och nationalism genom historiografisk kritik, nya teoretiska perspektiv och två empiriska fallstudier av den finlandssvenska arbetarrörelsens historia. Den nutida historieforskningen har i viss mån reviderat teori- och forskningsläget kring frågor rörande etnicitet, socialism och nationalism, men utgångspunkten är trots detta ofta de nationella arbetarrörelsernas förmenta majoritetsetniska homogenitet. Men hur kan vi förstå formeringen av etniska minoriteters socialistiska rörelser? Med hjälp av begreppet minoritetsnationalism öppnar vi upp studiet av nationalism och socialism på de historiska aktörernas egna villkor.

Inledning

”Arbetarna hafva intet fädernesland” skrev Karl Marx och Friedrich Engels i *Kommunistiska manifestet*.¹ Denna suggestiva maxim har varit

Föreliggande uppsats har tillkommit tack vare forskningsfinansiering från Kone-stiftelsen, Svenska litteratursällskapet i Finland och Svenska kulturfonden.

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. Karl Marx & Friedrich Engels, *Det kommunistiska manifestet* (Stockholm 1903) s. 26.

Jonas Ahlskog, f. 1981, är fil. dr i filosofi vid Åbo Akademi. Ahlskog disputerade med avhandlingen *The Practical and the Historical Past: Four Essays on the Philosophy of History* vid Åbo Akademi 2017.

E-post: jonas.ahlskog@abo.fi

Matias Kaihovirta, f. 1983, är fil. dr i nordisk historia och verksam vid Åbo Akademi. Kaihovirta disputerade med avhandlingen *Oroliga inför framtiden: En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920* vid Åbo Akademi 2015.

E-post: matias.kaihovirta@abo.fi

Mats Wickström, f. 1980, är fil. dr i allmän historia och verksam vid Åbo Akademi. Wickström disputerade med avhandlingen *The Multicultural Moment: The History of the Idea and Politics of Multiculturalism in Sweden in Comparative, Transnational and Biographical Context, 1964–1975* vid Åbo Akademi 2015.

E-post: mats.wickstrom@abo.fi

tongivande för forskningen om relationen mellan socialism och nationalism i arbetarrörelsens historia. Arbetarnas fosterlandslöshet har å ena sidan bekräftats genom historisk forskning som blottlägger internationalismens kraft vid arbetarrörelsens formering, å andra sidan har fosterlandslösheten starkt ifrågasatts genom exempel på nationalistisk socialism och etniskt underbyggd socialism i den (inter)nationella arbetarrörelsens historia.² Denna forskning har dock till stor utsträckning utgått från idén om en nationellt och etniskt homogen arbetarrörelse som antingen ställer sig i den internationella klasskampens eller nationalstatens tjänst. En följd av detta antagande är att nationalismens roll inom arbetarrörelsens historia främst utforskats som en fråga om lojaliteten till nationalstaten. I denna uppsats kommer vi att undersöka nationalismens former bortom nationalstatsparadigmet genom en analys av den socialistiska och mångnationella finländska arbetarrörelsen med särskilt fokus på den finlandssvenska arbetarrörelsens historia.

Syftet med följande uppsats är att utveckla forskningen om relationen mellan socialism och nationalism inom arbetarrörelsen med hjälp av det analytiska begreppet minoritetsnationalism. Uppsatsens övergripande fokus ligger på nationalismens och socialismens interaktion i arbetarrörelsens historia och tematiken har bred relevans för forskningen om dagsaktuella samhällliga processer. För den samtidsorienterade humanvetaren framstår socialismens och nationalismens sammanflätningar ofta som en paradoxal blandning av två inkompatibla idéer. Socialismens centrala idé är arbetarsolidaritet bortom nationsgränserna, medan nationalismens ledande drivkraft tvärtom är en nationsbunden gemenskap som överskrider klasskillnader. I samtida diskussioner framträder därför socialismens interaktion med etniska och nationella agendor ofta som ett identitetspolitiskt dilemma. Frågan tangeras även i forskning om den komplexa relationen mellan välfärd och nationalism i dagens nynationalistiska rörelser i Europa.³

Uppsatsens målsättning är att genom en historiskt förankrad analys understryka vikten av att fästa avseende vid nationalism i arbetarrö-

2. Stefan Berger & Angel Smith, "Between Scylla and Charybdis: Nationalism, Labour and ethnicity across five continents, 1870–1939", i Stefan Berger & Angel Smith (red.), *Nationalism, Labour and Ethnicity 1870–1939* (Manchester 1999) s. 1–30.

3. Se t.ex. Johan Nordensvard & Markus Ketola, "Nationalist Reframing of the Finnish and Swedish Welfare States – The Nexus of Nationalism and Social Policy in Far-right Populist Parties", *Social Policy & Administration*, 49:3 (2015) s. 356–375.

relseforskning och uppmärksamma socialismen i nationalismforskning. Genom en kombination av historiografisk kritik, nya teoretiska perspektiv och empiriska fallstudier, kommer vi att visa hur det påstådda konfliktförhållandet mellan socialism och nationalism i mångt och mycket är en intellektualistisk konstruktion. Arbetarrörelsens och nationalismens historia är sammanflätad i mycket större utsträckning än vad som framgått i den tidigare forskningen. Uppsatsens teoretiska bidrag bygger på nationalismforskarna Will Kymlickas och Montserrat Guibernaus begreppsliggörande av nationella minoriteters nationalism, "minority nationalism"⁴ respektive "nationalism without states".⁵ Med hjälp av dessa begrepp ämnar vi kasta nytt ljus över forskningen om nationalism och etnicitet i den socialistiska arbetarrörelsens historia. Vår teoretiska diskussion exemplifieras och underbyggs genom två fallstudier av den finlandssvenska arbetarrörelsens historia under 1900-talet.⁶

Genom användningen av Kymlickas och Guibernaus teoretiska perspektiv kommer vi att visa hur idén om en "svensk nationalitet" (etnisk grupp) i Finland gav upphov till en form av socialistisk finlandssvensk minoritetsnationalism. Denna form av nationalism var å ena sidan en produkt av Finlands särskilda historiska förhållanden, men å andra sidan utgör det finländska exemplet en modell som kan användas för att begripliggöra arbetarrörelsens komplexa förhållande till nationalism och socialism i Europas mångnationella stater. Fallstudierna fungerar både som material för att åskådliggöra uppsatsens teoretiska begreppsutveckling, och som exempel på ny empirisk kunskap som erhållits genom teoriernas användning inom historieforskningen.⁷

Fallstudierna behandlar två formativa perioder i den finlandssvenska

4. Will Kymlicka, "Nation-building and minority rights: Comparing West and East", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26:2 (2000) s. 183–212.

5. Montserrat Guibernau, "Nationalism without States", i John Breuilly (red.), *The Oxford Handbook of the History of Nationalism* (Oxford 2013) s. 592–614.

6. För de detaljerade empiriska undersökningar som dessa fallstudier delvis bygger på, se våra uppsatser: Mats Wickström & Jonas Ahlskog, "Socialt och kulturellt medvetna medborgare: Socialistisk finlandssvensk folkbildning från samarbete till splittring i Folkets Bildningsförbund r.f. 1945–49", *Historisk Tidskrift för Finland* 102:2 (2017), 255–285 och Matias Kaihovirta, "Det var österns insats också i vårt samhällsliv: Civilisation, nation och etnicitet i Karl H. Wiiks syn på 1917–1918 års händelser", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 92 (2017), s. 49–78.

7. Uppsatsens fallstudier utgör delar av vårt forskningsprojekt "Klasskamp på svenska: Språk och identitet i den svenskspråkiga arbetarrörelsen i Finland under 1900-talet". För mera information om projektet, se <<https://www.abo.fi/projekt/klasskamp-pa-svenska-kps/>> (26/4 2018).

arbetarrörelsens historia, dess konsolidering i början av 1900-talet och dess enighetssträvan under de första efterkrigsåren i slutet av 1940-talet. Den första fallstudien, "Socialistisk minoritetsnationalism i den finlandssvenska arbetarrörelsens politiska konsolidering", analyserar ett urval av den finlandssvenske socialdemokratiska politikern Karl H. Wiiks (1883–1946) tal och skrifter, i vilka han utifrån samtida uppfattningar kring nation, etnicitet och klass yttrade vad som kan tolkas som formationen av socialistisk minoritetsnationalism. Hans utsagor tolkas som talhandlingar under historiska skeenden då den finlandssvenska arbetarrörelsen konsoliderades och etablerades. Den andra fallstudien, "Socialistiska enighetssträvanden på minoritetsnationell grund efter andra världskriget", använder sig främst av material som berör grundandet av den social- och folkdemokratiska/kommunistiska svenskspråkiga folkbildningsorganisationen Folkets Bildningsförbund 1946. Denna fallstudie uppmärksammar hur betydelsen av minoritetsnationellt tänkande präglade försöket att åstadkomma enighet inom den finlandssvenska arbetarrörelsen efter andra världskriget.⁸

Fallstudiernas mål är att visa de minoritetsnationalistiska strävanden som ett förenande kitt och politisk drivkraft för de två socialistiska grenarna av den finlandssvenska arbetarrörelsen – samtidigt som de finlandssvenska socialdemokraterna och finlandssvenska folkdemokraterna/kommunisterna slogs sinsemellan för att vinna den finlandssvenska arbetarklassens understöd. Den socialistiska finlandssvenska minoritetsnationalismen särskilde sig från den borgerliga i det kritiska begreppsliggörandet av maktförhållandena inom den svenskspråkiga minoritetsgruppen och dess progressiva vision för finlandssvenskarnas framtid. Ett avgörande inslag i den finlandssvenska arbetarrörelsen var att den socialistiska klasskampen ansågs förenlig med kampen för den svenskspråkiga minoritetens rätt att existera och verka i Finland.

I bägge fallstudier arbetar vi från utgångspunkten att relationen mellan socialism och nationalism i arbetarrörelsens historia måste bygga på en undersökning av hur nationalistiskt tänkande, argument

8. Vår fortsatta forskning i den finlandssvenska arbetarrörelsens historia visar att resultaten från dessa två pilotstudier i allra högsta grad är karakteristiska för den finlandssvenska arbetarrörelsens tanke- och organisationsvärld under merparten av 1900-talet. Se Jonas Ahlskog & Mats Wickström, "Stalin och det svenska i Finland: Kommunistisk nationalitetsteori och den tidiga finlandssvenska folkdemokratin", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 93 (2018), under utgivning.

och diskurser användes i det konkreta organisationsarbetet för den socialistiska arbetarrörelsen. Vårt metodologiska angreppssätt utgår från att synliggöra aktörers roll och deras användning av samtida idéer och diskurser om socialism och nationalism i en samhällshistorisk kontext. I denna bemärkelse ansluter vårt forskningsprojekt till en central tanke inom den så kallade Cambridge-skolans teorier, nämligen att idéhistorisk forskning bör fokusera på argument i användning snarare än på inbördesrelationerna mellan abstrakta idéer och teorier. Vi följer således idéhistorikern Quentin Skinners devis att "[t]he only histories of ideas to be written are histories of their uses in argument".⁹

Från statscentrerad nationalism och socialism till socialistisk minoritetsnationalism

Socialism och nationalism är till synes varandras motpoler. Socialismens grundläggande strävan är en klassbaserad solidaritet och samhörighet bortom alla nationsgränser – nationalismen centrala mål är, tvärtom, skapandet av en nationell gemenskap som överbryggat alla klasskillnader. Själva idén om klasskamp innebär att intressekonflikten mellan arbetare och kapitalägare anses vara samhällets främsta skiljelinje, medan konflikter folkgrupper emellan uppfattas som uttryck för bristande klassmedvetande. Med tanke på socialismens och nationalismens teoretiska motsättning är det inte förvånande att forskningen dominerats av idéhistoriska studier av ismernas inbördesförhållande. Faktum är också att relationen mellan klass och nation var av stort intresse för socialismens främsta teoretiker under 1800- och 1900-talen, vilket i sin tur lett till att den idéhistoriska forskningen ofta fokuserat på ett begränsat antal erkänt "stora tänkare".¹⁰ Forskningen om arbetarrörelsens nationalism har dock haft en tendens att göra nationsfrågan till ett problem gällande identitet, fosterlandslojalitet och känslor – var nationalstaten eller klassen identitetens yttersta grund för arbetarna och deras representanter?¹¹

Under senare tid har forskningen allt mera uppmärksammat reci-

9. Quentin Skinner, *Visions of Politics: Volume 1: Regarding Method* (Cambridge 2002) s. 86.

10. Vilket påvisas bland annat i Robert Stuarts studie av nationalism och franska marxister, se Robert Stuart, *Marxism and National Identity: Socialism, Nationalism, and National Socialism During the French Fin de Siècle* (Albany 2006).

11. Huruvida detta är en fruktbar historisk fråga har också diskuterats av bland annat Hobsbawm. Se Blomqvist (2006) s. 46–52.

prociteten mellan socialism och nationalism inom arbetarrörelsens historia.¹² Socialism och nationalism är måhända begreppsliga motpoler, men under 1900-talets historia har nationalstaten de facto fungerat som arbetarrörelsens mest avgörande verksamhetsram. Erkännandet av socialismens nationella verksamhetsram återfinns redan i *Kommunistiska manifestet* där Marx och Engels påpekar att, trots arbetarens principiella saknad av fädernesland, måste den socialistiska kampen starta med att arbetarna själva "konstituerar sig" som nation.¹³ Den socialistiska arbetarrörelsens relation till nationalismen har därför ofta gestaltats som ett dilemma: socialistisk aktion bland arbetarna måste utgå från samma nationella kontext som den försöker överskrida.¹⁴

Vår ansats bryter med likställandet av nationalism med nationalstat. I detta perspektiv ligger fokus främst på hur socialistiska aktörer, oftast eliten inom internationalen och politiska partier, måste anpassa sig till nationalstatens verksamhetsramar samtidigt som aktörerna försökte överskrida dessa genom skapandet av internationell solidaritet. Nationalismens roll för den socialistiska arbetarrörelsen har därmed blivit en fråga om nationalstatens begränsningar och möjligheter för den internationella arbetarrörelsens utveckling.¹⁵ Med denna uppställning upprepas den problematiska sammanflätningen av nationalismens och nationalstatens historia som präglad mycket av nationalismforskningen under 1900-talet.¹⁶

Den tidigare forskningen om den socialistiska arbetarrörelsen har underskattat nationsfrågan som enbart en instrumentell men aldrig essentiell del av Europas socialistiska rörelser under 1800- och 1900-talen. Denna blindhet har varit starkt relaterad till forskningens begreppsliga och teoretiska fokus – ett fokus som enkelt leder forskaren till uppfattningen att ingen sant socialistisk rörelse *kan* vara nationalistisk, och vice versa, eftersom rörelserna utgör exempel på inkompatibla idéer. En ledande röst inom den historiska forskningen som på detta sätt underbetonat nationalismens roll för arbetarrörelsens historia var

12. Schwarzmantel (2013) s. 639.

13. Marx & Engels (1903) s. 26.

14. Jämför Schwarzmantel (2013) s. 639.

15. Jämför Schwarzmantel (2013) s. 642–646.

16. John Breuilly, "Introduction: Concepts, Approaches, Theories", i John Breuilly (red.), *The Oxford Handbook of the History of Nationalism* (Oxford 2013) s. 2.

Eric Hobsbawm.¹⁷ Talande för Hobsbawms perspektiv var hans anmärkning om att det är av större historiskt intresse att forska om internationalismen som en positiv kraft inom arbetarrörelsens snarare än dess begränsade genomslag och misslyckanden.¹⁸ Sådana begränsningar var enligt Hobsbawm världskrigen, kolonialismen, nationalitetsfrågor och främlingsfientlighet arbetare emellan. Hobsbawm hade onekligen rätt i att arbetarrörelsens internationalistiska initiativ inte får glömmas bort, men hans perspektiv förutsatte samtidigt att alla nationalistiska initiativ och uttryck betraktas som misslyckanden och inte som integrerade delar av arbetarrörelsens historia.

Ett avgörande problem för denna reduktion är att den resulterar i forskning som inte kan redogöra för vare sig nationalstatens eller arbetarrörelsens mångnationella karaktär. Å ena sidan bygger reduktionen på en projektion av homogenitet som bägge historiska fenomen saknar, å andra sidan ger reduktionen oss en teleologisk historiesyn där den existerande nationalstaten och förment homogena nationella arbetarrörelser utgör ramen för hur tidigare former av nationalism och klasskamp skall förstås. Genom att frigöra forskningen om relationen mellan socialism och nationalism i arbetarrörelsens historia från berättelsen om nationalstatens utveckling, är det möjligt att fokusera på en dimension av nationalismens och socialismens historia som ofta förbises, närmare bestämt nationstänkandets centrala roll i den socialistiska arbetarrörelsens kamp för minoritetsgruppernas erkännande och rättigheter.

Minoritetsnationalism i teori och praktik

De flesta nationalstater har etablerats på mer eller mindre mångetniska geografiska områden. Frågan om hur nationalstaten, eller snarare den etniska grupp som dominerar och definierar det nationella i nationalstaten i fråga, skall förhålla sig till andra etniska grupper inom statens territoriella gränser har varit historiskt utslagsgivande för miljontals människors öde. Etniska grupper, oftast minoriteter, som förblev eller

17. Enligt Hobsbawms marxistiska analys är nationalism alltid uttryck för klassintressen. Hobsbawms syn på nationalism är dock väldigt mångfacetterad och utvecklas under hans författarskap. Se John Breuilly, "Eric Hobsbawm: nationalism and revolution", *Nations and Nationalism* 21:4 (2015) s. 630–657.

18. Eric Hobsbawm, "Opening Address: Working-Class Internationalism", i Frits L. van Holthoorn & Marcel van der Linden (red.), *Internationalism in the Labour Movement, 1830–1940* (Leiden 1988) s. 1–16.

blev statslösa, det vill säga de uppgick inte i en "egen" stat där de utgjorde den dominerande gruppen, under nationalismens tidsålder har emellertid varken varit passivt icke-historiska i en klassisk marxistisk bemärkelse eller icke-nationalistiska enligt en snävt statscentrerad definition av nationalism.¹⁹

Nationalismens grundsten är idén om nationen, folket, en unik gemenskap med egenvärde som skiljer sig från andra folk på basis av exempelvis språk, kultur och territoriell tillhörighet. Nationalistisk politisering och mobilisering av ett folk har dock inte enbart varit ett majoritetsfenomen, även minoritetsgrupper har genom nationsbyggnadsprocesser konstituerat sig som folk med nationella intressen, vars mål växlat från olika grader av erkännande av den stat de befinner sig i till varierande former av irredentism.²⁰ Guibernau kallar denna nationalism för "nationalism without states",²¹ men den vanligare benämningen i den internationella litteraturen är den som bland annat Kymlicka använder, "minority nationalism".²² Vi har valt att följa den sistnämnda beteckningen och lanserar härmed på svenska begreppet *minoritetsnationalism*, ett begrepp med såväl heuristiskt som analytiskt värde för historieforskning om etniska minoriteter i modern tid i allmänhet och för forskning om den mångnationella socialistiska arbetarrörelsen i synnerhet.

Heuristiskt synliggör minoritetsnationalism, tillsammans med sitt begreppsliga syskon *majoritetsnationalism*,²³ en viktig men ofta förbisedd aspekt av nationalism: nationalismens universalism. Nationalismens historia är inte enkom en berättelse om nationalstaternas tillblivelse och statligt sanktionerad konstruktion av ett enhetligt folk, nationalstatens nation, genom "massproducerade traditioner",²⁴ massutbildning och massmedia där både majoritets- och minoritetsgrupper är objekt för den

19. Walker (1984); Andreas Wimmer, "Ethnic Exclusion in Nationalizing States", i Gerard Delanty & Krishan Kumar (red.), *The SAGE Handbook of Nations and Nationalism* (London 2006) s. 336.

20. Guibernau (2013) s. 592–595.

21. Guibernau (2013).

22. Kymlicka (2000). "Sub-state nationalism" är ett annat vanligt begrepp för denna typ av nationalism, men detta i första hand politologiska begrepp syftar vanligtvis endast till en avgränsad grupp västerländska standarfall (Skottland, Wales, Flandern, Vallonien, Baskien, Katalonien och Québec).

23. För en teoretisk diskussion och empiriska fallstudier rörande majoritetsnationalism se Alain-G. Gagnon, André Lecours & Geneviève Nootens (red.), *Contemporary Majority Nationalism* (Montreal 2011).

24. Eric J. Hobsbawm, *Massproducerade traditioner* (Lund 2002).

nationalistatliga homogeniseringspolitiken. Förhållandet mellan nationalism och minoritetsgrupper inbegriper inte heller endast den externa effekten av vad Rogers Brubaker kallar "nationalizing nationalism"²⁵ på minoritetsgrupper i form av assimilation, segregering eller eliminering. Förhållandet omfattar även en intern inverkan där minoritetsgrupper, genom växelverkan med andra grupper och deras nationella anspråk, framförallt med den majoritetsgrupp som gör anspråk på att vara statens rättmätiga nation eller den nation som sammanfaller med staten, också gör sig gällande som just *nationella* minoriteter.

Denna nationaliseringsprocess får avgörande följder för såväl den minoritetsgrupp som genom en nationaliserande minoritetsnationalism görs till en (minoritets) nation, som för de (oftast) majoritetsnationalistiskt konstituerade nationalstater de territoriellt är bundna till. All nationalism utgår från att nationen, en specifik grupp avgränsad enligt vissa utmärkande attribut, har ett egenvärde och intressen som bör bejakas. Absolut suveränitet är måhända teoretiskt sett nationalismens ideal, men nationalismerna har historiskt rört sig längs suveränitetsskalan. De nationella rörelser eller projekt som burit upp nationalismerna har inte alltid eftersträvat politisk oavhängighet även om de ständigt gjort gällande att de agerat i den unika nationens intressen. Minoritetsnationalism är per definition en nationalism som inte konstituerat sig som en suverän nationalstat, men som övriga nationalism strävar efter att den population som definieras som en nation skall försvaras och fortleva.

Samtidigt belyser begreppet minoritetsnationalism också det faktum att varje form av nationalism drivs i en särskild nations intresse. Detta innebär att nationalstatens officiella, statligt normerande nationalism, och den banala, vardagliga, nationalismen²⁶ i ett samhälle kan demaskeras som den dominerande majoritetsgruppens nationalism, majoritetsnationalism.²⁷ Detta är fallet även i fråga om demokratiska västerländska staternas så kallade medborgarnationalism (i motsats till icke-västerländsk etnisk nationalism), vilket Kymlicka karakteriserar som den liberala myten om etnokulturell neutralitet:

25. Rogers Brubaker, *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe* (Cambridge 1996) s. 55–106.

26. Michael Billig, *Banal Nationalism* (London 1995).

27. Minoritetsnationer reproduceras givetvis också rutinmässigt i vardagen.

Virtually all liberal democracies have, at one point or another, attempted to diffuse a single societal culture, namely that of the dominant majority. [...] To pursue this aim, liberal democracies have been selectively repressive of ethnocultural diversity, particularly of minority nationalisms, rather than neutral.²⁸

Skillnaden mellan minoritetsnationalism och majoritetsnationalism är en fråga om grad, inte om art. Gradskillnaden understryker den heuristiska huvudpoängen med begreppet minoritetsnationalism: de minoriteter folkrätten och forskningslitteraturen för tillfället erkänner och kallar nationella eller historiska eller, när det gäller grupper som anses föregå senare tillkomna statsgrundade grupper på det som blev statens territorium, urfolk, har kommit till genom "egna" nationsbyggen och bedrivit en mer eller mindre *nationalistisk* politik både inåt och utåt. Minoriteter kan vara minst lika präglade av nationalism som majoriteter, i flera fall synbarligen mer nationalistiska än de majoritetsbefolkningar som dominerar staten eftersom den, utgående från minoritetens nationella självförståelse, utsatta demografiska och politiska minoritetspositionen kräver det. Eftersom en nationell minoritet, i likhet med en majoritet, i sig varken är borgerlig eller socialistisk följer frågan om förhållandet mellan minoriteters nationalism och politisk ideologi. I det föreliggande fallet socialism, där minoritetsnationalism särskilt tydligt kan blottlägga det nationella i den förment övernationella arbetarrörelsen och klasskampsaspekten i den ofta högerförknippade nationalismen.

Med hjälp av begreppen minoritets- och majoritetsnationalism, som lyfter blicken från den funktionalistiska utvecklingen av den moderna nationalstaten som låg i förgrunden för den moderniseringsteoretiska nationalismforskningen under efterkrigstiden,²⁹ kan innovativa synsätt anläggas och nya frågor ställas. Minoritets- och majoritetsnationalism problematiserar det förmodat mononationella i nationalstaten. Detta synliggör att nationalismers görs både utanför och i förhållande till staten och att den nation som staten gör i högre eller lägre grad dikteras av historiska och samtida maktförhållanden mellan etniska grupper.

28. Will Kymlicka, "Nation-building and minority rights: Comparing West and East", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 26:2 (2000) s. 185.

29. Den främsta företrädaren för denna inriktning är Ernst Gellner, med sin teori om nationalismen som en produkt av industrialisering och modernisering, se t.ex. Ernst Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford 1983).

Detta inkluderar förstås även majoriteter, som antropologen Thomas Hylland Eriksen understryker: "majorities and dominant peoples are no less 'ethnic' than minorities."³⁰

I en jämförelsevis etniskt homogen stat som Sverige (efter förlusten av den östra rikshalvan Finland 1809) var statens svenskhet självklar. Kampen om den nationella identiteten i Sveriges nationsformingsprocess under första hälften av 1800-talet skiljde sig, enligt Anne Berg, från processerna i det brittiska imperiet och Frankrike särskilt genom avsaknaden av etniska konfliktlinjer.³¹ Den nationella identitetsfrågan i 1800-talets och det tidiga 1900-talets Sverige inbegrep konkurrerande föreställningar och förståelser om svenskhetens politiska substans inom en majoritetsvensk nationell ram. Den svenska nationalstatens svenskhet var inte satt under debatt.³² Samuel Edquist poängterar att det förekom varierande "nationalismer som svarade mot olika politiska ideal" men att "värdet av det *nationella* i sig var höjt över politiken."³³ I en mångetnisk stat som Finland har striden stått om själva statens nationella karaktär. Skall staten som institution vara svensk eller finsk eller bådadera? Samtidigt har såväl den svenska minoritetens som den finska majoritetens nationalismer som den binationella, finländska nationalismens, politiska innebörd och inriktning varit föremål för tvärpolitisk kamp.

I vårt fall har minoritetsnationalismens heuristiska syfte varit centralt för undersökningen av den svenskspråkiga arbetarrörelsen i Finland. Undersökningen av den svenskspråkiga socialistiska minoritetsnationalismen i Finland pekar också på en brist i teoribildningen om minoritetsnationalismens förhållande till de politiska ideologierna, framför allt socialismen. Guibernau nämner exempelvis att det fanns olika typer av katalansk nationalism under 1800-talet, bland annat marxistisk.³⁴ Hon noterar också att den viktigaste nationella rörelsen i Katalonien under efterkrigstiden, *Assemblea de Catalunya*, grundades av kommunister

30. Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives* (London 1993) s. 4.

31. Anne Berg, *Kampen om befolkningen: Den svenska nationsformingsprocessens utveckling och socio-politiska förutsättningar ca 1780–1860* (Uppsala 2011) s. 286.

32. Berg (2011); Samuel Edquist, *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918* (Uppsala 2001).

33. Edquist (2001) s. 282–283.

34. Guibernau (2013) s. 597.

och socialister 1971.³⁵ Det är dock enbart frågan om den minoritetsnationella politikens demokratiska karaktär och förhållande till staten som ägnas analytiskt intresse. Kymlickas politisk-filosofiska samtidsfokus på att studera och normativt sammanjämka liberalism med erkännandets politik och minoritetsrättigheter (liberal mångkulturalism) beaktar inte den socialistiska rörelsen.³⁶

Blottläggandet av nationalismens och socialismens förhållande kan genom en analytisk användning av minoritetsnationalismbegreppet följas upp av empiriskt förankrad kunskapsfördjupning som belyser samspelet mellan nationalism och socialism underifrån. Minoritetsnationalism kan användas för att klarlägga handlingar och händelser vars historiska betydelser förblivit förborgad för tidigare forskare, i synnerhet inom arbetarhistorisk forskning där nationalism ofta a priori uteslutits som faktor för att förstå och förklara arbetarrörelsens historia. Begreppet möjliggör även synkron och diakron komparation och öppnar upp för en fortsatt teoretisering av minoritets- och majoritetsnationalism som studeras utgående från den moderna teoribildningen om nationalism som är mer eller mindre konstruktivistisk: nationer föds inte av sin egen inneboende och eviga kraft, de skapas, eller i varje fall omskapas de över tid.³⁷

Användbarheten av en viss teoribildning för historieforskningen kan enbart visas genom att teorierna sätts i arbete. Följaktligen kommer de följande delarna av denna uppsats att utgöra fallstudier där begreppet minoritetsnationalism används för att undersöka den svenskspråkiga arbetarrörelsen i Finland. Efter en inledande gestaltning av den relevanta historiska kontexten, kommer vi att presentera två fall av socialistisk minoritetsnationalism. Syftet är att å ena sidan visa teoribildningens relevans för undersökningen av konkreta historiska fenomen, och å andra sidan att samtidigt åskådliggöra hur förståelsen av teoribildningen kan utvecklas och fördjupas genom mångfacetterade historiska exempel.

35. Guibernau (2013) s. 602.

36. Se exempelvis Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity* (Oxford 2007).

37. I vilken mån nationer skapas ex nihilo eller om skapelseprocessen utnyttjar ett redan existerande, äldre, tillverkningsmaterial, tvistar de lärde, se t.ex. Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism* (London 1998).

Den svenska nationen i Finland

Med införandet av allmän och fri rösträtt 1906 kom även den moderna parti- och masspolitiken till det finländska samhället. För den svenskspråkiga minoritetens del resulterade denna demokratiseringsprocess i en hätsk kamp mellan det borgerliga Svenska folkpartiet (SFP) och det socialdemokratiska Finlands svenska arbetarförbund (FSA). Utfallet blev att SFP lyckades samla majoriteten av de svenskspråkigas röster över klassgränserna trots partiets borgerlighet. I forskningen har det ofta framhållits att den gemensamma viljan hos finlandssvenskarna att, oavsett regionala och sociala skillnader, värna den svenska minoritetens position och rättigheter i Finland lett till att finlandssvenskarna i val huvudsakligen stött det borgerliga SFP och inte partiets konkurrenter på den vänstra halvan av det politiska fältet.³⁸ Det innebär dock inte att SFP:s rivaler skulle ha agerat med en svagare minoritetsnationalistisk profil i frågan om svenskans ställning i Finland eller att de inte skulle ha verkat för den svenska minoritetens rättigheter. Snarare visar redan en ytlig granskning att även andra politiska aktörer än SFP hade minoritetsnationalistiska strävanden och vilja att agera för den svenska minoritetens intressen.

Svenska folkpartiets främsta rival på det finlandssvenska politiska fältet har allt sedan den moderna parlamentarismens införande i Finland varit den svenskspråkiga socialistiska arbetarrörelsen som företrätts av både en svenskspråkig socialdemokratisk och från 1944 till 1990 även en periodvis minst lika livskraftig svenskspråkig folkdemokratisk/kommunistisk rörelse. Vi väljer att i denna uppsats inte göra en åtskillnad mellan dessa olika ideologiska läger som även delade den finländska arbetarrörelsen i sin helhet. I stället kommer vi att använda oss av det samlande begreppet "den finlandssvenska arbetarrörelsen" – en ideologisk minoritet i det borgerligt dominerade Svenskfinland³⁹ och en etnisk

38. Jan Sundberg, *Svenskhetens dilemma i Finland: Finlandssvenskarnas samling och splittring under 1900-talet* (Helsingfors 1985) s. 70–71, 166–168; Taina Uusitalo, *Kieli vai työväenaate? Taistelu ruotsinkielisen työväestön maailmankatsomuksesta 1900–1917* [Språk eller arbetarideologi? Kampen om de svenskspråkiga arbetarnas världsåskådning 1900–1917] (Åbo 2015) s. 138–147.

39. Den minoritetsnationellt konstituerade finlandssvenskhetens benämning på sitt territorium. I begreppet ingår föreställningar om ett geografiskt och institutionellt, från det finska Finland avgränsat, rum med egen natur, kultur och organisationsvärld. Begreppet inbegriper reproduktionen av en minoritetsnationell medvetenhet som uttrycks politiskt, socialt, kulturellt och vetenskapligt.

minoritet inom den av den finska majoriteten dominerade finländska arbetarrörelsen som var minst lika minoritetsnationalistisk som den finlandssvenska borgerligheten, men i socialistisk tappning.

Forskningen om den finlandssvenska minoritetsgruppen, och framför allt dess nationalism, har under senare tid dominerats av konstruktivistiska och etnologiska perspektiv. I det etnologiska standardverket *Gränsfolkets barn: Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kultur-analytiskt perspektiv* från år 2000 sammanfattar Bo Lönnqvist skapelsen av finlandssvenskhet med följande ord:

Konsolideringen gick ut på att dels sammanföra dessa grupper [den svenskspråkiga överklassen och allmogen] till ett ethnos, dels separera dem från de finskspråkiga och dra upp en klar gräns mellan svenskt och finskt i Finland. Processen inspirerades i början av den finska nationalismen och innehåller samma kulturella element, t.ex. betoning av folkspråk och folkdiktning. Det avgörande skedet för uppkomsten av en separat finlandssvenskhet är tiden 1890–1920, under vilken en egen benämning på folkgruppen, finlandssvenskar, skapas och ett eget territorium, Svenskfinland, avgränsas.⁴⁰

Med andra ord en nationaliseringsprocess som, med få undantag, inte syftade till en separation från staten Finland till vilket det nya folket finlandssvenskar förbands, men som likväl var nationalistisk, minoritetsnationalistisk.

Historikern Max Engman analyserar i sitt nyutkomna verk *Språkfrågan: Finlandssvenskheten uppkomst 1812–1922* (2016) grundligt den svenska nationella mobiliseringen i Finland i förhållande till den finska. Engman konstaterar att på basis av "[e]n enkel definition på nationalism" som "en rörelse som strävar efter att nation och stat ska sammanfalla" misslyckades bägge nationella rörelser i Finland.⁴¹ Detta konstaterade föranleder förstås inte Engman att dra slutsatsen att blott Finland ingen nationalism ha: de finsk- och svenskspråkiga mobiliserade var sin nationella rörelse. I själva verket kan vi observera tre huvudsakliga nationalismer i Finlands historia. Två etnonationalismer (den finska majoritets-

40. Bo Lönnqvist, "Retoriken i den etniska mobiliseringen", i Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist & Yrsa Lindqvist (red.), *Gränsfolkets barn: Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturalanalytiskt perspektiv* (Helsingfors 2001) s. 16.

41. Max Engman, *Språkfrågan: Finlandssvenskheten uppkomst 1812–1922* (Helsingfors 2016) s. 401–402.

nationalismen och den finlandssvenska minoritetsnationalismen) och den i grundlagen stadfästa formellt tvåspråkiga finländska binationalismen, som i likhet med exempelvis den kanadensiska engelsk-franska binationalismen,⁴² erkänner två nationer som statens grundläggande och politiskt primära grupper.

Engman avvisar även såväl den tidigare historieskrivningens användning av fennomani och svekomani eftersom han "inte omfattar tanken att nationalism var en sjukdom eller sinnesrubbing",⁴³ som uppfattningen att den svenskspråkiga allmogen var ett viljelöst objekt för elitens/aktivisternas projekt: "Man måste beakta att språket faktiskt var viktigt för det svenskspråkiga 'folket'."⁴⁴ Språket, eller snarare den finlandssvenska etniciteten med svenskan som grund för uppbyggnaden av en (föreställd) minoritetsnationell gemenskap, var också centralt för den finlandssvenska arbetarrörelsen i Finland, som inte heller betraktade nationalismen som en sjukdom eller ett uttryck för falskt medvetande.

Forskningsläget rörande den svenskspråkiga vänsterns historia i Finland är för närvarande minst sagt begränsat. Forskningen om det svenska i Finland har, till skillnad från forskningen om arbetarrörelsen i Finland, studerat den finlandssvenska minoritetsnationalismen, men forskningens fokus har legat på borgerliga aktörer. I det följande avsnittet undersöks socialisten Karl H. Wiiks politiska gärning som kan sägas förkroppsliga den finlandssvenska arbetarrörelsens minoritetsnationalism vid tiden för den finlandssvenska arbetarrörelsens konsolidering. Det socialistiska minoritetsnationalistiska projektet som Wiik och den tidiga finlandssvenska arbetarrörelsen satte sig ut för att genomföra var enligt honom, och enligt tidens terminologi, en "kulturkamp" för att höja det svenskspråkiga småfolket och för att försvara dess rättigheter mot såväl aggressiv finsk majoritetsnationalism som borgerlighetens klassförtryck, vilka emellanåt gick hand i hand.⁴⁵

42. James Kennedy, "A Switzerland of the north? The *Nationalistes* and a bi-national Canada", *Nations and Nationalism* 10:4 (2004) s. 499–518.

43. Engman (2016) s. 24.

44. Engman (2016) s. 399.

45. Karl H. Wiik, "Svensk kulturkamp", *Folktribunen: Socialdemokratisk månadsskrift* 12 (1907) s. 229.

*Socialistisk minoritetsnationalism i den finlandssvenska
arbetarrörelsens politiska konsolidering*

Man erkänner på finskt håll den betydelse våra svenska arbetare ha för det kommande reformarbetet, men därjämte ha vi hört det yrkande framställas, att vi borde öfverge vårt språk för att mera intimt sammangå med de finskatalande. Ett sådant yrkande komma vi aldrig att godkänna [...]. Om en språkstrid uppflammar – och den kan från vår sida blott bli defensiv och berättigad – så ega de svenska arbetarena sin plats i ledet bland svenskhetens öfriga försvarare. Men i hvad mån än ett samarbete med öfverklassen kommer till stånd, så skola de svenska arbetarena dock ej glömma sin egenskap af stridsmän i proletarietets stora armé.⁴⁶

Det var utifrån en marxistisk och minoritetsnationalistisk ståndpunkt som Karl H. Wiik, en av de unga radikala svenskspråkiga studenter som trätt in i den socialdemokratiska arbetarrörelsens led i början av 1900-talet, förespråkade grundandet av ett eget svenskspråkigt socialdemokratiskt parti i Finland i samband med lantdagsreformen 1906. Karl H. Wiik hör till en av den finländska arbetarrörelsens framträdande aktörer. Wiik var långvarig riksdagsman och mellan 1926 och 1936 socialdemokratiska partiets partisekreterare. I tidigare forskning om Wiik uppmärksammas han som en av partiets ledande ideologer och redan under hans levnad gavs han epitet "Finlands Karl Marx".⁴⁷ Dock hör han till de mera kontroversiella personerna på grund av sin oppositionella roll i arbetarrörelsens huvudfåra, först i den socialdemokratiska och kort före sin död även i den nygrundade folkdemokratiska rörelsen.⁴⁸

I sin mycket uppmärksammade ledare i Finlands Svenska Arbetarförbunds (FSA) tidning *Arbetaren* hänvisade Wiik till storstrejken som utbrutit i Finland i början av november 1905 och det politiska våld som flammade upp på olika håll i landet och enligt Wiik främst bland landets finskspråkiga arbetare. "Med de finska arbetarena ha de svenska hittills haft litet att skaffa", skrev Wiik och betonade att "på finskt håll däremot, där nu stark hänförelse för idéerna ofta nog är parad med

46. Karl H. Wiik, "Ett svenskt socialdemokratiskt parti i Finland?", *Arbetaren* 26/5 1906.

47. Alvar Alsterdal, *Det möjligas konst* (Ekenäs 1976) s. 41–58.

48. Erkki Tuomioja, K. H. Wiik: *Itsenäisyysmiehen ja internationalistin. Elämäkerta vuoteen 1918 I* [K.H. Wiik: Självständighetsman och internationalist. Biografi fram till året 1918 I] (Helsingfors 1979); Erkki Tuomioja, K.H. Wiik: *puoluesihteeri ja oppositiosocialisti 2* [K.H. Wiik: partisekreterare och oppositionssocialist 2] (Helsingfors 1982).

omdömeslöshet”.⁴⁹ Han kallade de finskspråkiga arbetarna för ”meniskor med halfbildning” där ”anarkistiska” tendenser tagit över.⁵⁰ Wiik uppmanade till separering mellan de två språkgrupperna, för enligt honom hade anarkismen även spridits till tvåspråkiga arbetarorganisationer där svenskspråkiga arbetare under de finskspråkigas starka och skadliga inflytande också gjort sig skyldiga till våldshandlingar. Den finska anarkismen gagnade inte FSA:s strävan att höja den svenskspråkiga arbetarklassens bildningsnivå och sociala ställning, eftersom den avskräckte den svenskspråkiga borgerligheten och särskilt de liberaler som var villiga att acceptera socialdemokraternas reform- och rösträttskrav.⁵¹

Wiik ansåg att de svenskspråkiga socialdemokraterna saknade anarkistiska tendenser, ”tack vare större klarsynthet” och att de ”egde större förmåga att bedöma situationen, liksom den medärfda aktningen för ett hyfsadt uppträdande förebyggde våldsamma utbrott.” Genom detta särskiljande mellan svenskt och finsk underbyggde Wiik förslaget att grunda ett svenskspråkigt socialdemokratiskt parti. Han öppnade även upp för möjligheten att de svenskspråkiga socialdemokraterna skulle samarbeta med en reformvänlig svenskspråkig borgerlighet i stället för de finskspråkiga socialdemokraterna. För Wiik var de finskspråkiga arbetarnas ”halfbildning” och ”omdömeslöshet” som tog sig i uttryck i ”anarkistiska” våldshandlingar symptomatiskt för ett parti som samlat kring sig en medlemskår som i huvudsak bestod av landsbygdens finska proletariat eller personer som nyligen lämnat landsbygden och flyttat in till städerna. Wiiks förslag byggde dock inte endast på nivån i bildning och social utveckling som svensk- respektive finskspråkiga arbetare hade uppnått. Wiik underströk även den mer djupliggande ”svenska karaktärens” betydelse för de svenskspråkiga arbetarnas förmåga att ta till sig de socialistiska idéerna.⁵² Sedermera skulle Wiik i likhet med socialdemokraterna i Sverige hävda att anarkismen – och efter bolsjevikrevolutionen kommunismen – var symptomatisk för ”österns” outvecklade folk och kulturer, däribland finnar och ryssar.⁵³

49. Karl H. Wiik, ”Ett svenskt socialdemokratiskt parti i Finland?”, *Arbetaren* 26/5 1906.

50. Karl H. Wiik, ”Ett svenskt socialdemokratiskt parti i Finland?”, *Arbetaren* 26/5 1906.

51. Karl H. Wiik, ”Ett svenskt socialdemokratiskt parti i Finland?”, *Arbetaren* 26/5 1906.

52. Karl H. Wiik, ”Ett svenskt socialdemokratiskt parti i Finland?”, *Arbetaren* 26/5 1906.

53. Karl H. Wiik, ”Österns och västerns princip. Tal av K.H. Wiik vid en fest i Masaby föreningshus den 13 juli”, *Arbetarbladet* 23/7 1919; Blomqvist (2006) s. 319–320.

Om FSA:s första kongress 1906 blev en besvikelse för Wiik eftersom de minoritetsnationella partiplanerna enhälligt – men inte utan debatt – förkastades och förbundet anslöts till Finlands socialdemokratiska parti (SDP), blev däremot SDP:s partikongress som hölls i Uleåborg samma år en stor framgång för Wiiks minoritetsnationalistiska strävanden. Under kongressen godkände partiet ett språkprogram som dels innebar att SDP officiellt blev ett tvåspråkigt parti och dels, vilket var av största vikt för Wiik, att den finskspråkiga majoriteten inom partiet godkände de svenskspråkiga socialdemokraterna som likvärdiga partimedlemmar med rätt till sitt eget modersmål och att Finland var ett land som utgjordes av två med varandra jämlika nationaliteter. Dessutom lyckades FSA få en permanent representant i SDP:s partikommission (dåvarande benämning på partistyrelsen). Partiets ordförande Edvard Valpas-Hänninen, som tidigare betraktas som en av SDP:s främsta finska majoritetsnationalister av Wiik och FSA, erkände att svenska språket var av ”stor betydelse för den västerländska kulturens och de socialdemokratiska idéernas spridning i Finland”.⁵⁴ För Wiik skulle FSA axla just denna roll inom SDP: FSA skulle agera som partiets marxistiska samvete och genom att utgöra ett starkt svenskt inslag i SDP bidra till att det tvåspråkiga, binationella, finländska samhället utvecklades på västerländsk grund.

Partikongressen i Uleåborg 1906 kan betraktas som en slags vändpunkt för Wiiks minoritetsnationalistiska strävanden. Förvisso fortsatte han att agera i den finlandssvenska socialdemokratin på motsvarande sätt som tidigare och han övergav inte idén om finlandssvenskarnas skyddsvärda existensberättigande, men från och med 1906 ägnade han sig alltmer åt att förstärka socialdemokratin på finlandssvenskt håll, samtidigt som hans engagemang inom den finländska och internationella arbetarrörelsen blev allt större. Det innebar i sig inte att Wiik övergav sin tidigare kamp för den svenska minoritetens rättigheter, eftersom han ansåg att den internationella socialdemokratin var de olika nationernas och nationaliteternas bästa skyddsvärn. För Wiik var det ytterst viktigt att arbetarklassens nationella känslor ”kommo till harmoni med de internationella”.⁵⁵ I ett brev till den finlandssvenske författaren

54. Anna Bondestam & Alf-Erik Helsing, *Som en stubbe i en stubbåker: Finlands svenska arbetarförbund 1899–1974* (Helsingfors 1978) s. 45, 47–48.

55. Karl H. Wiik, ”Vem ska bygga den nya Internationalen?”, *Till Storms* 12 (1914); Karl H. Wiik, ”Aktivismen och socialdemokratin” opublicerat manus 27/8 1918, Manus 1838–1944, K.H. Wiiks arkiv, Riksarkivet, Helsingfors (RA).

Arvid Mörne strax efter inbördeskriget 1918 betonade Wiik det som varit hans personliga drivkraft för att engagera sig i arbetarrörelsen: "[i] socialdemokratin, dess maktställning i Finland och även dess utbredning i svenska bygder, såg jag ett grundvillkor för den svenska befolkningens fortbestånd".⁵⁶ Wiik underströk att den svenskspråkiga socialdemokratin ville verka med egna självständiga svenskspråkiga organisationer, för att samarbetet med de finskspråkiga hade lett till "en del motsättningar" och resultatet var att då arbetarna fick verka på en egen nationell grund främjade det även socialismen i sin helhet.⁵⁷

Socialdemokratin i Finland hade, enligt Wiik 1919, visat att man i den finländska arbetarrörelsen förstått innebörden av den internationella solidariteten; det vill säga det proletära broderskapet som band arbetare oavsett nationell och raslig tillhörighet samman i en kamp mot det borgerliga förtrycket och den kapitalistiska samhällsordningen. Wiik ställde sig kritisk till det som han såg som uttryck för nationalistisk chauvinism och uppeggat rashat i den borgerliga nationalismen och inte minst i den så kallade språkstrid (konflikten mellan finsk majoritetsnationalism och finlandssvensk minoritetsnationalism) som utkämpades i Finland under 1900-talets första hälft.⁵⁸ Under 1930-talet hamnade Wiik alltmera i opposition mot partiledningen som bestod av högersocialdemokrater som enligt Wiik utövade en arbetarfientlig politik med fascistiska tendenser.⁵⁹ Bakom detta lurade enligt Wiik en gammal majoritetsnationalistisk chauvinism som tog sig i uttryck i hat mot Finlands svenskar och understöd för den finskspråkiga borgerlighetens militarism och imperialistiska strävanden att erövra finsk-ugriska områden i grannländerna för att skapa ett etniskt homogent Stor-Finland.⁶⁰

Wiik underströk vid olika tillfällen under sin karriär att det inte rådde ett motsatsförhållande mellan att vara nationellt självmedveten och socialistiskt klassmedveten.⁶¹ Under de sista åren av sitt liv talade

56. Brev till Arvid Mörne 14/8 1918, Manus 1838–1944, K.H. Wiiks arkiv, RA.

57. Karl H. Wiik, "Sosialidemokratia Suomen ruotsalaisten keskuudessa" [Socialdemokratin bland Finlands svenskar], *Sosialidemokraattinen puolue 25 vuotta. Muistojulkaisu* [Socialdemokratiska partiet 25 år. Minnespublikation] (Helsingfors 1924), s. 267.

58. Tal i Viborgs friluftsfest aug. 1919, Mapp 5 1917–1919, K.H. Wiiks arkiv, RA.

59. Karl H. Wiik, "Kuka hajottaa, kuka yhdistää?" [Vem sönderar, vem förenar] Odaterat manuskript från 1940–1941, Mapp 28, Manuskript 1838–1944, K.H. Wiiks arkiv, RA.

60. Karl H. Wiik, "En hederssak att ge garantier för, att Rådunionen inte angripes från Finlands håll" (utgivet postumt), *Ny Tid* 13/3 1948.

61. Karl H. Wiik, "Oikeaa ja väärää isänmaallisuutta" [Rätt och fel fosterländskhet] 16/8 1940, *Vapaa Sana*.

Wiik mera allmänt om de finländska arbetarnas fosterlandskärlek som han kunde urskönja i den socialistiska arbetarrörelsen – detta i kampen mot den borgerliga majoritetsnationalismen, chauvinismen och fascismen. I ett privat brev som han skrev strax före sin död till sin gode vän den svenska socialisten A. V. Johansson, kunde Wiik belåtet berätta att den socialistiska enhetstanken vunnit ett starkt fäste bland finlandssvenskarna och att detta skulle utgöra ett säkert värn för både den svenska nationalitetens fortlevnad och för socialismens framtid i Finland.⁶² K. H. Wiiks arvtagare inom den splittrade finlandssvenska arbetarrörelsen skulle efter hans död 1946 verka för en ny politisk konsolidering av den finlandssvenska arbetarrörelsen, utifrån vad de ansåg var Wiiks politiska arv: en enad svensk socialistisk arbetarrörelse på minoritetsnationalistisk grund.⁶³

Socialistiska enighetssträvanden på minoritetsnationell grund i det efterkrigstida Finland

Efter att vapenstilleståndsavtalet mellan Finland och Sovjetunionen och Storbritannien trädde i kraft den 19 september 1944 kunde kommunistisk verksamhet återigen bedrivas i Finland, vilket gav upphov till förväntningar om socialistisk förbrödring och vänsterenhet. Dessa förhoppningar var särskilt starka inom den finlandssvenska arbetarrörelsen, där såväl förenandets retorik som praktik drevs längre än på finskt håll och underbyggdes nationellt, rättare sagt minoritetsnationellt.

I slutet av oktober 1944 grundades Demokratiska Förbundet för Finlands Folk (DFFF) av Finlands kommunistiska parti (FKP) och vänstersocialdemokrater som under andra världskriget stått i opposition till Finlands socialdemokratiska partis (SDP) ledning. En av dem var K.H. Wiik, som valdes till DFFF:s första ordförande på dess konstituerande möte den 29 oktober 1944, men som avsattes av kommunisterna som kontrollerade DFFF kort därefter. Inom DFFF, vars medlemmar på svenska kallades för folkdemokrater, grundandes från starten även

svenskspråkiga föreningar och centralorganisationer. Redan i december 1944 föreslog den vänstersamarbetsinriktade oppositionen inom

62. Brevkopia till "Ave" Johansson 17/4 1945, Mapp 19 1945–1946, K.H. Wiiks arkiv, RA

63. "En sista hälsning från Finlands Svenska Arbetarförbund", *Arbetarbladet* 8/7 1946; Atos Wirtanen, "Idealistens realpolitik", *Arbetarbladet* 8/7 1946.

SDP, däribland Finlands Svenska Arbetarförbunds (FSA) ordförande Karl-August Fagerholm, att SDP borde ingå valförbund med DFFF i 1945 års riksdagsval. SDP:s partiledning motsatte sig ett valförbund och lyckades med knapp marginal förhindra partioppositionens och DFFF:s valförbundsplaner.⁶⁴ SDP och DFFF kom dock efter riksdagsvalet i mars 1945, som gav SDP 50 och DFFF 49 mandat, att tillsammans med Agrarförbundet bilda regering, vilket förstärkte samarbetsambitionerna. FSA utgjorde kärnan i den socialdemokratiska partioppositionen och gick självständigt in i samarbete med de svenskspråkiga folkdemokraterna på finlandssvensk botten. Målet var ett finlandssvenskt social- och folkdemokratiskt organisatoriskt samgående som saknade motsvarighet på finskt majoritetshåll.⁶⁵ Den markerade målsättningen med samordningssträvandena var, förutom arbetarklassens gemensamma intressen, ”de finlandssvenska socialisternas konsolidering med gemensam front mot en samlad finlandssvensk borgerlighet” och ”en i handling visad samling på finlandssvensk folklig grund”.⁶⁶ Med andra ord uppbyggnaden och mobiliseringen av en såväl minoritetsnationalistiskt som socialistiskt medveten och sammanhållen finlandssvensk arbetarrörelse med styrka att bryta den borgerliga hegemonin i Svenskfinland som upprätthölls av Svenska folkpartiet (SFP).

De finlandssvenska social- och folkdemokraterna planerade bland annat att slå samman FSA:s *Arbetarbladet* och DFFF:s svenska språkrör *Folktidningen* till en gemensam finlandssvensk vänsterdagstidning. I väntan på en eventuell sammanslagning kom man överens om att man inte skulle ”angripa varandra” i sina respektive tidningar eller organisationer. Dessutom beslöt man att de svenskspråkiga socialdemokratiska och folkdemokratiska centralorganisationerna och föreningarna skulle inleda ett nära samarbete. Ett valförbund skulle ingås till det finlandssvenska folktingsvalet 1946,⁶⁷ och gemensamma möten och fester skulle ordnas inför kommunalvalet i december 1945. Den mest konkreta formen av samarbete de finlandssvenska folk- och socialdemokraterna

64. Hannu Soikkainen, *Kohti kansanvaltaa* [”Mot folkvälde”] 3. 1944–1952 (Helsinki 1991) s. 44.

65. Soikkanen (1991) s. 145, 175.

66. Demokratiska Förbundet för Finlands Folk svenska kongress, ”Samarbetserbjudande”, *Folktidningen* 29/10 1946.

67. Svenska Finlands folkting grundades 1919 som ett representationsorgan för Finlands svenskspråkiga befolkning, ett minoritetsnationellt parlament, i syfte att försvara svenskheten i Finland.

gick in för var grundandet av en gemensam bildningsorganisation: "ett svenskt folkbildningsförbund i Finland i stil med ABF synes av behovet påkallat".⁶⁸

Det nya finlandssvenska och socialistiska bildningsförbundet, Folkets Bildningsförbund, konstituerande möte den 24 april 1946 var en uppvisning i minoritetsnationalistisk praktik, där förbundets etniska exklusivitet befästes och de svenskspråkiga arbetarnas bildning åtskildes från de finskspråkigas. Arvo Hautamäki, den socialdemokratiska generalsekreteraren för finska Työväen Sivistysliitto (TSL),⁶⁹ meddelade att han inte hade något att invända mot att det nya förbundet var oavhängigt TSL, men föreslog att TSL borde ha en representant i det nya svenska förbundets styrelse och vice versa. Hautamäki ansåg också att förbunden borde ha gemensam officiell representation, bland annat i internationella sammanhang. Hautamäkis förslag möttes dock av enhälligt motstånd från de finlandssvenska social- och folkdemokraterna.⁷⁰ Det finska TSL nekades styrelseplats och förslaget på gemensam representation förkastades. De finlandssvenska folk- och socialdemokraterna strävade efter att etablera sitt eget självständiga socialistiska bildningsförbund på minoritetsnationell grund. Det nya förbundet skulle styras av finlandssvenskar, vilket säkerställdes genom paragraf nio i stadgarna, som stipulerade att förbundets styrelse skulle bestå av åtta medlemmar "med svenska som modersmål".⁷¹

Den centrala minoritetsnationella innebörden av de antagna stadgarna kan synliggöras genom ett alternativ som också hade kunnat lyftas fram, nämligen att socialistisk bildning på svenska enbart definierats som förbundets syfte medan styrelsens konstellation inte berörts av några krav relaterade till det svenska språket. I detta fall skulle de finlandssvenska folk- och socialdemokraterna uppenbarligen enbart ha sett svenskan som ett instrument bland andra för att bilda hela den finländska arbetarklassen. Att stadgarna föreskrev en styrelse som till sin helhet skulle ha svenska som modersmål visar att de finlandssvenska social- och folkdemokraterna inte hade denna instrumentella uppfattning gällande språk. Språkravet i stadgarna, vilket exkluderade förment

68. Samarbetskommitténs mötesprotokoll 27/9 1945, 1313:5, FBF:s arkiv, Folkets Arkiv (FA).

69. Arbetarnas Bildningsförbund, grundat efter rikssvensk modell 1919.

70. FBF:s konstituerande möte 24/4 1946, 1313:5, FBF:s arkiv, FA.

71. Stadgar för Folkets Bildningsförbund r.f., s. 3, 1313:52, FBF:s arkiv, FA.

etniska finnar oberoende av deras färdigheter i svenska, uttryckte den nationalistiska idén om att de vars modersmål var svenska utgjorde en nationalitet, och att det endast var personer av denna nationalitet som kunde representera och bilda den finlandssvenska arbetarklassen och det finlandssvenska småfolket.

Förbundets minoritetsnationella karaktär tangerades även i diskussionen om dess namn. Hautamäki var av åsikten att "förbundets karaktär av arbetareorganisation" borde framkomma i namnet. Hautamäkis anmärkning möttes av socialdemokraten Gunnar Henriksson som menade att "vi inte kan rikta oss enbart till arbetarna utan till det svenska småfolket i allmänhet", det vill säga till majoriteten av det finlandssvenska folket. Henriksson ansåg därför att Folkets Bildningsförbund var "lyckligt valt" och namnet godkändes enhälligt.⁷² Det nygrundade förbundet valde även, trots möjligheter därtill, att inte inleda samarbete med den borgerliga bildningsorganisationen Svenska folkskolans vänner, som grundats 1882 för att befärma svensk bildning och kultur som en del av svenskhetens mobilisering i Finland.⁷³ Därmed etablerades ett autonomt svenskt och socialistiskt bildningsförbund i Finland, vilket drog gränser mot såväl den finskspråkiga arbetarrörelsen som den svenskspråkiga borgerligheten.

Planerna på att grunda en understödsfond till FBF i K.H. Wiiks namn tydliggör vilken sorts bild de finlandssvenska social- och folkdemokraterna hade av FBF:s verksamhet och uppgifter och den minoritetsnationella klasskampen i Finland:

Det är en stor brist, att det inte inom den svenska arbetarrörelsen [i Finland] finnes någon fond för att ekonomiskt stöda och främja dess ideella och kulturella syften. Särskilt vore det av vikt, att Folkets Bildningsförbund, som ju har stora ekonomiska svårigheter att kämpa med, genom en dylik fond, på ett organiserat sätt kontinuerligt kunde få ekonomiskt stöd av arbetarrörelsens medlemmar ute i bygderna. En sådan fonds adresser skulle säkert kunna påräkna en större åtgång just bland det arbetande svenskfolket än redan existerande fonders om det tillräckligt effektivt göres känt, att de genom denna fond uppsamlade medlen enbart användes för att gagna bildningsarbetet bland det svenskspråkiga arbetande folket i vårt land.⁷⁴

72. FBF:s konstituerande möte 24/4 1946, 1313:5, FBF:s arkiv, FA.

73. Styrelseprotokoll 8/5 1946, 1313:5, FBF:s arkiv, FA.

74. DFFF:s svenska sektion till FBF 19/3 1947, 1313:5, FBF:s arkiv, FA.

FBF utgick från att "det arbetande svensksfolket" agerade utifrån sina minoritetsnationella intressen som finlandssvenskar. Det socialistiska FBF kunde, trots sin tydliga finlandssvenska profil, inte förvänta sig att de finlandssvenska fonder som kontrollerades av det borgerliga SFP skulle finansiera ideologiska motståndare i ett läge då Finlands politiska framtid låg i vågskålen, medan de svenskspråkiga arbetarna efterfrågade en egen kulturfond vars språkliga och klassmässiga exklusivitet lockade till medelinsamling. Den begränsade dubbelsolidariteten hos den finlandssvenska arbetarklassen – solidaritet med sina språkbröder, men inte med borgarna, solidaritet med sina klassbröder, men inte med finnarna, fungerade som förutsättningen för fonden. Namnet på fonden var i denna bemärkelse mycket talande. Idén om att grunda en socialistisk och svensk kulturfond som alternativ till den av SFP grundade Svenska kulturfonden (1908) och de finskspråkiga arbetarstiftelserna- och fonderna var ett uttryck för dynamiken mellan det minoritetsnationella och det socialistiska som genomsyrat den finlandssvenska arbetarrörelsen sedan Wiiks dagar som ung rörelseintellektuell i början av 1900-talet.

Folkets Bildningsförbund, som efter den partipolitiska splittringen mellan social- och folkdemokraterna 1949 förblev i händerna på folkdemokraterna fram till 1990, var inte (minoritets)nationellt enbart till formen för att sedan vara socialistiskt till innehållet. FBF var till såväl form som innehåll både socialistiskt och minoritetsnationalistiskt. Exempelvis lade förbundet under sin tid som folkdemokratisk folkbildningsorganisation minst lika stor vikt på förmedlandet av vad som uttryckligen definierades som finlandssvensk kultur, främst litteratur, till det svenska proletariatet i Finland, som det lade på studier i socialistisk teori.⁷⁵ Som bildningsorganisation visar FBF vilken vikt det nationella, i det här fallet minoritetsnationella, hade för den finlandssvenska arbetarrörelsen på ett grundläggande ideologiskt, kulturellt och identitetsskapande plan. De svenskspråkiga arbetarna skulle inte enbart bli medvetna om sig själva som klass utan också som nationalitet, som finlandssvenskar.

75. Se exempelvis "Blind är boklös man!": Framgångsrik bokutställning i Jakobstad, fem författare uppträdde", *Ny Tid* 22/4 1958; "Den finlandssvenska litteraturens levande, mångskiftande mosaik", *Hangö* 26/11 1963; "Vår litteratur ett livsvillkor", *Vasabladet* 29/1 1966; "Bokens dag i Dalsbruk: Unga författare deltog", *Åbo Underrättelser* 28/11 1972.

Sammanfattande reflektioner

I den här uppsatsen granskas socialismens relation till nationalismen genom teoretisk diskussion, historiografisk kritik och empiriska exempel. Inom teoribildningen har vi utvecklat och diskuterat två sammanhängande problemkomplex för forskningen om den socialistiska arbetarrörelsens historia: (i) nationalismen bortom nationalstatsparadigmet och (ii) nationalismen som en integrerad del av (klass)kampen för minoritetsrättigheter. I den tidigare argumenterar vi för att forskningen om arbetarrörelsens relation till nationalismen kan utvecklas genom att granska exempel på nationstänkandet inom den mångnationella finländska arbetarrörelsen. I dessa exempel påminns forskaren om att "nation" inte alltid sammanfaller med "nationalstat", som ofta varit fallet för både den svenska och den finländska forskningen om arbetarrörelsens nationalism, och därmed kan en väsentlig analytisk åtskillnad göras mellan nationalstatens respektive nationsfrågans roll i arbetarrörelsens historia. För det senare problemkomplexet lanserar vi begreppet minoritetsnationalism – en term som identifierar ett nationstänkande som delvis överskrider den teoretiska dikotomin mellan klasskamp och nationell lojalitet. Minoritetsnationalismen gav de socialistiska aktörerna möjligheten att driva den egna gruppens (nationens) intressen som en oskiljbar del av klasskampen mot nationalstatens hegemoniska borgerlighet. Som de finlandssvenska folkdemokraternas paroll från 1947 lydde: "DFFF är den svenska befolkningens säkraste värn."⁷⁶

Uppsatsens teoretiska diskussion fördjupas genom två fallstudier av minoritetsnationalism inom den socialistiska finländska arbetarrörelsen. Den första fallstudien visar på nationstänkandets former hos K. H. Wiik som var en ledande röst inom både den finländska social- och folkdemokratin. Genom fallet Wiik är det möjligt att åskådliggöra hur nationsfrågan uppfattades som en integrerad del av socialisternas kamp för "den lilla människan", en kamp som för Wiik bedrevs med ett nationalistiskt tänkande som inte hindrades av den teoretiska konflikten mellan klasskamp och nationalism. Snarare uppfattade Wiik frågan om det finlandssvenska folkets rättigheter som en del av klasskampen mot

⁷⁶ Citerad i *Ett förbund för samarbete och demokrati: Om DFFF:s utveckling, karaktär och uppgifter* (Helsingfors 1978) s. 10. Detta är också ett exempel på en marxistisk logik på mikroplan: arbetarna måste först konstitueras nationen, i finlandssvenskarnas fall minoritetsnationen.

majoritetsnationalistisk finsk borgerlighet som vägrade erkänna Finlands mångnationella verklighet.

Den andra fallstudien undersöker minoritetsnationalismen som drivkraft för grundandet av ett partiöverskridande socialistiskt finlands-svenskt bildningsförbund efter andra världskriget. Fallstudien visar att de centrala aktörerna bakom Folkets Bildningsförbund ansåg, i likhet med Wiik, att kampen för den svenskspråkiga minoritetens intressen stod i samklang med socialismens kamp mot klassamhället. Bägge fallstudier åskådliggör former av nationstänkande som sällan uppmärksammas i forskningen om den socialistiska arbetarrörelsens historia – en nationalism där "nation" och "nationalstat" inte sammanfaller och nationsfrågan utformas som en klasskamp för minoritetens rättigheter. Genom att studera minoritetsnationalismen, och i förlängningen även majoritetsnationalismen, kan forskningen ge en mer rättvis bild av den mångfacetterade relationen mellan socialism och nationalism inom såväl arbetarrörelsens som nationalismens historia.

Uppsatsens fallstudier fungerar å ena sidan som exempel för att åskådliggöra teoribildningen och å andra sidan som självständiga empiriska rön. I den finländska historieforskningen har den socialistiska arbetarrörelsens minoritetsnationalism och etniskt underbyggda förståelser av klasskamp varit så gott som fullständigt ouppmärksammade.⁷⁷ Detta innebär att fallstudierna inte enbart utgör nya infallsvinklar för att omtolka redan tidigare undersökta historiska fenomen. Fallstudierna är snarare exempel på upptäckter av historiska fenomen i Finlands politiska förflutna som varit väsentligen okända för tidigare historieforskning. Att fenomenet socialistisk minoritetsnationalism har karaktären av en upptäckt inom historieforskningen är också tydligt i det faktum att frågeställningarna om minoritetsnationalism och socialism har aktualiserat empiriskt material som inte tidigare intresserat historiker.

Som teoretiskt verktyg har begreppet minoritetsnationalism en användbarhet som inte begränsar sig till uppsatsens exempel från den finländska socialistiska arbetarrörelsens historia. Snarare kan det finländska fallet fungera som en modell för hur teoribildningen kan an-

77. Om klasskamp med etniska förtecken i finländsk arbetarhistoria, se: Matias Kaihovirta, "Kielen ja luokan ristiriita Billnäsin ruukintyöläisten poliittisessa toiminnassa vuonna 1917" ["Konflikten mellan språk och klass i Billnäs bruksarbetares politiska agerande år 1917"], i Sami Suodenjoki & Risto Turunen (red.), *Työväki kumouksessa* [Arbetarna i omvälvning] (Helsingfors 2017).

vändas för att analysera hur såväl minoriteter som majoriteter deltog i forandet av nationalismen som politisk ideologi. Det minoritetsnationalistiska perspektivet öppnar även nya möjligheter för att komparera nationstänkandets utvecklingsfaser i Europas mångnationella stater – komparationer som överskrider den tidigare teleologiska uppfattningen om att varje nationalism är en nationalstat i vardande. Med andra ord kan det minoritetsnationella perspektivet, paradoxalt nog, bidra till att utmana den metodologiska nationalism som fortfarande präglar historisk forskning. Genom att historisera nationalism och socialism underifrån och problematisera nationalstaten som given analysenhet och teoretiskt prisma, kan vi underlätta studiet av det förflutna på dess egna villkor och fördjupa vår förståelse av socialismens och nationalismens betydelser inom samtidens identitetspolitiska diskussioner.

Nation and class struggle: Minority nationalism in the 20th-century socialist labour movement

Informed by historiographical critique, new theoretical perspectives and two empirical case studies, this essay examines the relationship between socialism and nationalism in the Finland-Swedish socialist labour movement. Relative to theory and historiography, the essay focuses on two connected problems in the history of the socialist labour movement: (i) nationalism beyond the paradigm of nation states and (ii) nationalism as an integral element in the class struggle for minority rights.

Addressing the former problem, we argue that it is profitable to use examples from the history of the multinational Finnish labour movement. Here, questions about nationalism were not synonymous with concerns for the nation state. Our case studies make it possible to delineate a clear analytical division between the concepts of nation and nation state in the history of the socialist labour movement – a division often neglected in the historiography. Addressing the latter problem, we introduce (in a Swedish context) the concept of minority nationalism, a concept that partly transcends the dichotomy between class struggle and nation state loyalty. The concept of minority nationalism has great heuristic value for understanding how it was possible for the agents of the socialist labour movement to combine nationalist projects with an ongoing class struggle against the bourgeoisie.

Two empirical case studies of minority nationalism in the Finland-Swedish labour movement provides analytical depth. The first examines the notion of “nation” in the political work of K.H. Wiik, one of the main protagonists of the socialist labour movement in Finland. In the second, we examine how minority nationalism was the catalyst for the establishment of a unified socialist organization for the education of Finland-Swedish workers. Both case studies show how questions of a minority national identity were seamlessly integrated with the class struggle for a socialist Finnish society. By studying cases of minority nationalism in correlation with majority nationalism we gain a deeper understanding of the complex interrelations between nationalism and socialism in the history of the labour movement.

Keywords: Finland, 20th century, socialism, nationalism, minority nationalism, labour movement, Swedish-speaking Finns